

М. І. Венгринюк, О. М. Мельник,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНОТАЦІЇ ЯК ВТОРИННОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

У статті розглянуто анотацію як складник політекстуальної структури науково-технічного тексту. На матеріалі статей журналу «Нафтогазова енергетика» розкрито комунікативно-прагматичний потенціал анотацій в науково-технічному дискурсі. Зокрема визначено функціональне навантаження анотації в процесі комунікативного обміну між автором наукового тексту і читачем, з'ясовано зміст анотації як жанру вторинної комунікації.

Проаналізовано стилеві особливості науково-технічного макротексту, у площині якого перетинаються первинні і вторинні тексти (лексеми, що утворюють тематичне ядро; схематичність і стереотипність висловлювання; акцент на термін; економія одиниць лексичного і синтаксичного рівнів та ін.). Схематично відображено стереотипні структури, які формують комунікативно-прагматичний каркас науково-технічної анотації, – фокус інформації, на якій автор спрямовує увагу читача.

Ключові слова: анотація, науково-технічний текст, вторинна комунікація, стереотипна структура, прагматичний каркас.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АННОТАЦИИ КАК ВТОРИЧНОГО НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Статья рассматривает аннотацию как компонент политекстуальной структуры научно-технического текста. На материале журнала «Нефтегазовая энергетика» раскрыт коммуникативно-прагматический потенциал аннотаций в научно-техническом дискурсе. Определены функции аннотации в процессе коммуникативного обмена между автором научного текста и читателем, содержание аннотации как жанра вторичной коммуникации.

Проанализированы стилиевые особенности научно-технического макротекста, в плоскости которого пересекаются первичные и вторичные тексты (лексемы, образующие тематическое ядро; схематичность и стереотипность высказывания; акцент на термин; экономия единиц лексического и синтаксического уровней и др.). Схематически отображены стереотипные структуры, формирующие коммуникативно-прагматический каркас научно-технической аннотации, – фокус информации, на который автор направляет внимание читателя.

Ключевые слова: аннотация, научно-технический текст, вторичная коммуникация, стереотипная структура, прагматический каркас.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE ABSTRACT AS A SECONDARY SCITECH TEXT

The article explores the abstract as part of the politextual structure of SciTech texts. Article abstracts from «Oil and Gas Energy Journal» made it possible to prove communicative and pragmatic potential of such secondary source material in SciTech discourse. They particularized a functional load of abstracts in communicative exchange between the author and the reader of SciTech text and the content of the abstract as a genre of secondary communication.

The research proved the abstract to serve as an accurate expressive and condensed substitute of the original, to have a stereotypical structure and to perform a number of functions aimed at finding an information source, its representation and selection from an array of subject sources that are homogeneous.

Analysis of stylistic features of SciTech macrotext revealed intersection of primary and secondary texts (lexemes forming the subject nucleus; language patterns and stereotypes; terminological emphasis; scarcity lexical and syntactic units etc. Stereotypical structures focus schematically communicative and pragmatic frame of a SciTech abstract highlighting and contouring information that the author draws attention to. Its distinctive feature is that the frame is formed by a correlating pair describing two key actions (what has been done and what positive result it has brought). Abstract authors use evaluative markers represent them the most significant information to the receiver.

Functional diversity of abstracts testifies to their representative nature and universality in search and retrieval of information. The main goal of this communicative genre is to avoid redundancy of information, emphasis on the most important findings, receiver's focus on the most significant, condensed information. Linguistically, it may be useful to examine broader contexts of SciTech abstracts, to outline their place in the system of SciTech genres, to analyze their lexical, syntactic, structural and compositional features.

Key words: abstract, SciTech text, secondary communication, stereotypical structure, pragmatic frame.

В умовах розширення обсягу інтелектуальної інформації та ускладнення комунікації в науці зростає посилена увага до вивчення комунікативно-прагматичного потенціалу вторинних (периферійних) наукових текстів (заголовки, передмова, післямова, вступ, висновки, анотації). Це відносно самостійні тексти, що узагальнено і сконденсовано виражають зміст первинного тексту і є результатом його аналітико-синтетичного опрацювання. Їхня основна функція – розкривати тематичний ракурс наукового джерела, репрезентувати важливі, на думку автора, онтологічні, методологічні й аксіологічні ознаки отриманого знання [1], акцентувати на якісних характеристиках дослідження та перевазі застосованих методів, сигналізувати про створення наукового продукту, який підвищить рівень уявлення про предмети і явища об'єктивного світу.

Вторинні тексти, незважаючи на їхню функціональну близькість, різняться структурно і за змістом. На особливу увагу заслуговує вивчення анотації як складника політекстуальної структури науково-технічного тексту. Цей жанр посідає особливе місце в системі жанрів як максимально ущільнений, що представляє наукову інформацію в найбільш сконденсованій формі. З одного боку, його «можна віднести і до жанрового ядра (тобто жанрів, що домінують за обсягом представлення та мають найповніше виражені мовні характеристики, властиві науковому стилю загалом), і до жанрового пограниччя» [8, с. 177].

Незважаючи на те що анотація вже неодноразово потрапляла в коло наукових зацікавлень мовознавців, вивчення її крізь призму комунікативно-прагматичного потенціалу науково-технічного тексту не було об'єктом ґрунтовного осмислення. Мета наукової статті – розкрити комунікативно-прагматичний потенціал анотацій в науково-технічному дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) розкрити зміст анотації як жанру вторинної комунікації в науково-технічному тексті; 2) виявити функціональне навантаження анотації в процесі комунікативного обміну між автором наукового тексту і читачем. Матеріалом дослідження послужили анотації науково-технічних статей (журнал «Нафтогазова енергетика» за 2011-2014 рр.)

Анотація як вторинний науковий жанр була об'єктом різноаспектного вивчення. Мовознавців цікавили такі питання: визначення змісту понять «анотація», «анотування», виявлення функцій анотації в науковому дискурсі та визначення її структурно-семантичних особливостей, класифікація анотацій, місце анотації в системі жанрів наукового стилю, показни-

ки рівня якості анотації. На думку Л. Мацько та Г. Денискіної, анотація – це коротке письмове повідомлення про джерело інформації, створене для того, щоб у читача склалося адекватне уявлення про загальний зміст і призначення джерела [3, с. 51]. Основними функціями цього вторинного жанру є сигнальна і пошукова [3; 7].

Показниками рівня якості анотації є стислість і точність інформації про першоджерело, оформлення анотованого тексту відповідно до чинних мовних норм, уникнення зайвих фраз, вставних слів, складних конструкцій. Орієнтовну модель анотації наукового джерела формує вступна (вихідні дані джерела), основна (перелік основних проблем та/або висновків тексту-джерела), заключна частини (актуальність і адресат джерела) [5; 7]. Класифікування анотацій передбачає їхній поділ на довідкові та рекомендаційні; загальні та аналітичні; монографічні та зведені; пояснювальні, описові та реферативні; авторські і складені редакторами, бібліографами. Тож ідеться про вторинний текст, що тяжіє до точності, виразності та сконденсованості змісту первинного тексту, що має стереотипну структуру і певні функції, спрямовані на пошук джерела інформації, його репрезентування та виокремлення з низки тематично однорідних.

Як «компонент політекстуальної структури тексту» (О. Баженова) анотація тісно пов'язана з первинним текстом, перебуваючи з ним у відповідному змістовому й лексико-граматичному зв'язку. Потужним об'єднуювальним чинником цих текстів є мовний стиль, що значною мірою визначає актуалізацію певних одиниць лексичного і граматичного рівнів та способи представлення наукової інформації. Науково-технічний макротекст, у площині якого перетинаються первинні і вторинні тексти, має свої стильові особливості. Проаналізуємо їх.

По-перше, симбіоз науки і техніки спрямований на практичне застосування наукових знань, покращення технологічного процесу, збільшення обсягів виробництва, забезпечення надійності й ефективності роботи промислових об'єктів. Тому ключовими поняттями в науково-технічному тексті є ті, що відображають науково-технічний прогрес: *ефективність (економічна), оптимізація (режимів, підсистем), попередження (виникнення аварійних ситуацій), розв'язання (складного завдання), удосконалення (технологічного процесу, методів), підвищення (ККД), зменшення (втрат потужності), запобігання (самовідгвинченню, виникненню нештатних ситуацій), працездатність (запропонованої моделі), зміцнення (поверхні металевих виробів), доцільність (використання), надійність (трубопроводів)*. Ці лексеми утворюють тематичне ядро науково-технічного тексту.

По-друге, виклад у науково-технічних текстах передбачає логічне, а не чуттєве сприйняття, тому в цьому типі дискурсу вживають здебільшого мовні засоби, позбавлені емоційного та експресивного навантаження [2, с. 2].

По-третє, т. зв. «технічне мислення» зумовлює тяжіння до стереотипності та схематичності висловлювання, надання переваги усталеним мовним зворотам та стандартним моделям побудови тексту, як-от: наведено результати порівняльних експериментів; охарактеризовано основні технічні рішення; проведено експериментальні дослідження; побудовано математичну модель; створено інтелектуальну систему; розглянуто актуальне науково-практичне завдання; використано алгоритм; визначено економічну ефективність; здійснено прогнозування; наведено приклади пошкодження.

По-четверте, науково-технічний текст тяжіє до звуження вербального простору, інформаційної місткості засобів, акцентуванні на терміні та його поняттєвому визначенні, економії одиниць лексичного і синтаксичного рівнів. Тож як складник науково-технічного макротексту анотація відображає його основні стильові риси і зближується з іншими компонентами тієї самої політекстуальної структури.

З іншого боку, анотація – відносно самостійний текст, який може функціонувати незалежно від первинного тексту. Жанрові та функціональні особливості анотації вирізняють її з-поміж стилістично однопланових текстів. Цей вторинний текст має потужний комунікативно-прагматичний потенціал: не лише дає коротку характеристику наукової статті, а й актуалізує метадані, які описують документ або його частину [3, с. 51]. Анотація «діє» на комунікативному рівні. За її допомогою автор науково-технічного тексту привертає увагу читача, переконує його в необхідності прочитання праці, роблячи первинний текст мобільнішим, відкритішим, доступнішим.

Зважаючи на певні чинники, автор наукового твору намагається обґрунтовано дібрати мовні засоби, які мають, на його думку, якнайкраще репрезентувати отримані знання та донести їх до адресата. Проведений аналіз дозволив виявити стереотипні структури, які формують комунікативно-прагматичний каркас науково-технічної анотації. Це своєрідний змістовий згусток, або фокус інформації, на який автор спрямовує увагу читача, прагнучи його зацікавити. Відзначмо таку особливість: каркас анотації утворює співвідносна пара, яка описує дві ключові дії: що було зроблено і який позитивний результат це дало. Схематично стереотипні структури можна відобразити так:

1) удосконалення методу – позитивні зміни в процесі (за допомогою вдосконаленого методу обчислення проаналізовано контрольні точки... дало можливість зменшити кількість інформації для подальшого оброблення даних і в такий спосіб прискорити процес контролю);

2) проведення випробувань – введення в експлуатацію (Розроблено програму проведення випробувань. ... Розроблена програма прийнята в промислову експлуатацію...);

3) удосконалення методів – заощадження коштів, уникнення аварій (Удосконалення сучасних методів контролю фізико-механічних характеристик металоконструкцій дасть змогу заощадити значні фінансові кошти та запобігти виникненню аварій);

4) розроблення методів – удосконалення технології (Скористалися методом комп'ютерного моделювання.... удосконалено технологію визначення характеристик відцентрового нагнітача);

5) аналізування сучасних методів – визначення оптимальних дій (Проаналізовано сучасні методи визначення ефективних керувальних дій ... Запропоновано для визначення оптимальних керувальних дій використовувати математичну модель);

6) розроблення конструкції – заощадження витрат (Розроблено нову конструкцію для транспортування природного газу ... це майже утричі дешевше за транспортування традиційною системою);

7) експеримент – виявлення дефектів (Розроблено експериментальний взірець для контролю стану ізоляційного покриття ... Отримано результати контролю із виявленими місцями дефектів);

8) аналіз процесу – зменшення сили тертя (Проаналізовано процеси, що відбуваються з компонентами ... Досягнуто зниження енергонавантажності металополімерних пар тертя);

9) математична модель – оптимізація енергоспоживання (Розроблено математичну модель визначення оптимальних значень ... оцінено можливий отриманий ефект зменшення енергоспоживання та зниження навантажень);

10) описано рівняння – рекомендація щодо вибору (Описано рівняння ..., що дає підстави розробити рекомендації щодо вибору типу та конструкції насосної установки);

11) проведення розрахунків – підтвердження результатів (Проведено тестові розрахунки, які підтверджують узгодженість результатів розрахунків з відомими теоретичними й експериментальними розрахунками);

12) запропоновано напрям – покращення (*Запропоновано найважливіші напрями ..., спрямовані на удосконалення систем менеджменту, покращення систем інформаційного забезпечення в управлінській сфері*).

Стереотипні структури дозволяють сфокусувати увагу читача на ключових питаннях, відображених у первинному тексті, дають змогу сформулювати уявлення про тематику та проблематику наукового джерела, об'єкт та предмет дослідження. В умовах збільшення науково-технічної інформації ці засоби економлять пошукові ресурси адресата, сприяють пришвидшенню отримання необхідних знань і динамізують пізнавальний процес. З іншого боку, аналізуючи зміст анотації, читач запитує: чим це наукове джерело вирізняється з-поміж тематично однорідних, у чому його перевага? Тоді важливу роль відіграють аксіологічні засоби, саме вони оцінюють науковий твір.

Так, визначаючи модальну рамку висловлювання (*новий – новий, сучасний – несучасний, актуальний – неактуальний, доцільний – недоцільний, ефективний – неефективний*), автор за допомогою оцінних маркованих засобів наголошує на найактуальніших, найновіших підходах, методах, аспектах вивчення явища чи процесу, вказуючи адресатові, що саме це джерело заслуговує на увагу. Як зауважує П. Селігей, автори «важливо не просто повідомити про свою розвідку, а й переконати інших у тому, що її тема – актуальна, метод – слушний, результати – вірогідні, подальша праця – перспективна, так щоб читач урешті й сам розділив думки й позицію автора, жваво перейнявся цією проблематикою, покликався на цю публікацію в майбутньому» [6, с. 175]. Анотація, перебуваючи в сильній позиції тексту (розташування зазвичай біля заголовка, перекидка кількома мовами, наявність ключових слів), здатна якнайкраще представити здобуті знання науковій громадськості, привернути увагу читачів: *запропоновано нову технологію вимірювання та інтерпретації; представлено сучасну техніку та технології ремонту; розглянуто актуальні питання на основі використання нової технології; обґрунтовано технічну досяжність та економічну доцільність застосування технології; вирішено важливе завдання*.

В іншому випадку автори використовують оцінні маркери з метою представлення реципієнтові найбільш значущої інформації: *охарактеризовано основні технічні рішення, необхідні для практичної реалізації запропонованої схеми; проведено короткий огляд основних методів та технічних засобів, вказано на їхні переваги та недоліки; запропоновано основні способи підвищення ефективності контролю; описано та обґрунтовано основні проблеми, які можуть виникнути*. Тож інтенційно-авторську спрямованість анотацій актуалізують такі сполучення слів: *основні технічні рішення, основні методи та технічні засоби, основні способи, основні проблеми* тощо. Увагу зосереджено на найважливішому, інформаційно сконденсованому. Головне комунікативне завдання – уникнути надлишкової інформації, наголосити на важливому.

Отже, анотація є необхідним складником науково-технічного тексту, а не його надлишковим смисловим дублетом. З одного боку, цей жанр покликаний задовольняти інформаційно-пошукові потреби адресата, сприяти пришвидшенню отримання необхідних знань, динамізувати пізнавальний процес, з іншого – активно пропагувати працю, зацікавлювати читача, переконувати в необхідності прочитання певного наукового джерела. Така функціональна різноплановість анотацій дозволяє говорити про її універсальний пошуковий та науково-репрезентативний характер. Мовознавчою перспективою є вивчення широкого контексту науково-технічних анотацій, визначення їх місця в системі жанрів наукового стилю, аналізування лексико-синтаксичних, структурно-композиційних та прагматичних особливостей.

Література:

1. Баженова Е. А. Научный текст как система субтекстов : дис. ... доктора филол. наук, 10.02.01 «Русский язык» / Баженова Елена Александровна. – Екатеринбург, 2001. – 366 с.
2. Крапивкина О. А. Лингво-прагматические аспекты перевода научно-технических текстов [Электронный ресурс] / О. А. Крапивкина, А. А. Мусоханова // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – № 8. – Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2014/08/7629>
3. Мацько Л. І. Українська наукова мова (теорія і практика) / Любов Мацько, Ганна Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 272 с.
4. Непийвода Н. Ф. Автор наукового твору : спроба психологічного портрета // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 11–23.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
6. Селігей П. О. Науковий стиль української мови : ресурси оновлення / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 174–186.
7. Семенов О. М. Культура наукової української мови / О. М. Семенов. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. – 224 с.
8. Шулінова Л. В. Анотація в системі жанрів наукового стилю української літературної мови / Л. В. Шулінова // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 29. – С. 377–381.

УДК 070 (477.84) «1990/1991»

О. К. Вільчинський,

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ТРАНСФОРМАЦІЯ РАЙОННОЇ ПРЕСИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ЗМІН 1990-1991 РОКІВ

У статті розглянуто особливості структурно-змістових перетворень у районній пресі Тернопільщини в період суспільних змін 1990-1991 рр., виявлено певні закономірності та етапи трансформації районних газет.

Ключові слова: районна газета, трансформаційні процеси, перейменування, зовнішня трансформація, внутрішня трансформація.

ТРАНСФОРМАЦИЯ РАЙОННОЙ ПРЕССЫ ТЕРНОПОЛЬЩИНЫ В ПЕРИОД ОБЩЕСТВЕННЫХ ПЕРЕМЕН 1990-1991 ГОДОВ

В статье рассмотрены особенности структурно-содержательных преобразований в районной прессе Тернопольщины в период общественных перемен 1990-1991 гг., выявлены определенные закономерности и этапы трансформации районных газет.

Ключевые слова: районная газета, трансформационные процессы, переименование, внешняя трансформация, внутренняя трансформация.

THE REGIONAL PRESS OF TERNOPIL DURING SOCIAL CHANGES IN 1990-1991: STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECT

The article deals with peculiarities of structural and semantic changes in the regional press of Ternopil during the period of social changes in 1990-1991, some conformities and stages of regional newspapers transformation are revealed. It was elu-